

УДК 821.09:7.034.8

Данченко М. Л.

ВИТОКИ НІМЕЦЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ КАЗКИ РОКОКО В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVIII ст.

Статтю присвячено дослідженню німецького літературного рококо в першій половині XVIII ст. на прикладі творчості ліричного поета Фрідріха фон Хагедорна. Обґрунтовано твердження про відсутність у нього прямих стилістичних запозичень у французьких письменників-сучасників. Досліджено вплив французьких авторів другої половини XVII ст. Оцінено роль доктору окремих німецьких літературознавців з погляду атрибуції творчості Фрідріха фон Хагедорна як поета німецького рококо.

Ключові слова: Фрідріх фон Хагедорн, німецьке рококо, літературна казка, Жан де Лафонтен.

Література стилю рококо є найменш дослідженим аспектом цього культурного феномену, який зародився у Франції і спершу включав у себе маргінальні художні процеси останньої чверті XVII ст., а згодом став панівною естетичною доктриною у французькій культурі впродовж перших сорока років XVIII ст. Пластичні художні форми стилю рококо швидко поширилися по різних країнах Європи як стилістичні запозичення, але літературні новації, властиві рококо, в процесі свого поширення зазнавали адаптації до світоглядних і стилістичних норм тих країн, чії письменники під впливом французьких зразків намагалися створити власну літературу рококо.

Метою цієї статті є дослідити особливості стилю літератури рококо в Німеччині в першій половині XVIII ст. на прикладі творчості Фрідріха фон Хагедорна (1708–1754). Об'єктом цього дослідження є становлення раннього літературного рококо в Німеччині та місце французьких та інших іноземних запозичень у цьому процесі. Ми спробуємо з'ясувати, під впливом яких ідей формувався феномен німецької лірики рококо.

Фрідріх фон Хагедорн народився в Гамбурзі в заможній родині данського посланця до Ганзейської ліги. 1726 року родина

майбутнього поета збанкрутіла, внаслідок чого він був змушений перервати своє навчання на юридичному факультеті Єнського університету. 1729 року Фрідріх фон Хагедорн відбув до Лондона як секретар посла Данії. Проживши в Англії два роки, повернувся до Гамбурга, де одержав посаду секретаря при англійському торговому представництві, одружився з англійкою і прожив решту життя в цьому ж місті до самої смерті 1754 року.

1738 року Фрідріх фон Хагедорн видав свою першу збірку «Байки та оповідки» (*Versuch in poetischen Fabeln und Erzählungen*), де використовував запозичення з англійських і французьких творів.

Жанр літературної казки, який стане одним з основних у стилі рококо, в сучасному її літературознавчому розумінні формувався саме в перші тридцять років XVIII ст. на перетині кількох інших літературних жанрів, серед яких, крім відомої з часів античності байки, була й чарівна оповідка про стародавні часи, сюжет якої часто походив з пісень трубадурів [3, с. 165] і яку французи називали «conte merveilleux», що мало перекладатися німецькою як «Zaubererzählung» – жанр, у якому працював і Фрідріх фон Хагедорн. Таким чином,

«Fabeln und Erzählungen» Фрідріха фон Хагедорна є не чим іншим, як прообразом німецької літературної казки.

«Байки...» починаються з передмови самого поета, де він вказує на те, що не винаходив цей жанр, а свої твори характеризує як «вільну імітацію древніх і нових, які вигадали це мистецтво до мене». Прикметним є поділ у Хагедорна письменників на старих і нових. Серед своїх «древніх» попередників він згадує не лише Федра та Овідія, а й Бокаччо та Аріосто, долучаючи до славетних древніх і двох неантичних письменників. Своїми «новими» натхненниками називає Буало, Бейля, Фонтенеля, але попередником вважає лише Жана де Лафонтена. Варто наголосити, що на підставі власного дослідження творчості Жана де Лафонтена та її оцінки пізнішими авторами рококо ми дійшли висновку, що саме Жан де Лафонтен заклав літературний канон рококо і саме він згадується як попередник і неперевершений майстер цього жанру у творах багатьох французьких письменників XVIII ст.

До згаданої вище збірки Ф. фон Хагедорна входить невелика байка під назвою «Папуга» (*Der Papagey*), де автор розповідає про кар'єру одного надзвичайно розумного папуги, який народився на Кубі, але, прагнучи визнання, перебрався до Іспанії, де мав шалений успіх. Неможливо не порівняти цю історію зі славетною поемою Жана-Батиста-Луї Грессе «Вер-Вер», виданою 1734 року в Парижі. Вона мала величезний успіх, у ній теж розповідалося про славетне життя, світські здобутки і мандрівку одного монастирського папуги, красномовного і галантного. У Фрідріха фон Хагедорна історія про папугу значно коротша, це лише невеликий вірш, але її сюжет різко відрізняється від кількох наявних у збірці абсолютно барокових за стилістикою і композицією історій. Папуга у фон Хагедорна теж мандрує з Куби за кордон і перемагає в дотепності всіх конкурентів, що, правда, оселяється не в Парижі, а в Мадриді. І тут замість того, щоб розгортати історію далі, описуючи нові пригоди папуги, як це зробив Жан-Батист-Луї Грессе у своєму «Вер-Вері», поет згортає оповідь фіналом, у якому папуга таки оселяється в монастирі в поважного клірика, і увічнює байку простою, суто лафонтенівською сатиричною мораллю про те, що розумним когось вважають лише за кордоном.

Достеменно відомо, що сюжет подорожі в Іспанію і таку художню деталь, як розкішні окуляри, які носив господар птахи, Фрідріх фон Хагедорн взяв із щоденника французьки

мадам д'Онуа. Серйозним паном у розкішних окулярах є не хто інший, як іспанський король, і на це є посилання в самого автора [2]. Нам не вдалося знайти в джерелах підтвердження чи спростування того, чи був Фрідріхові фон Хагедорну відомий «Вер-Вер» Жана-Батиста-Луї Грессе. Але на прикладі байки «Папуга» ми можемо спостерігати, як у творчості німецького поета змішуються різні пласти літературної культури рококо.

У результаті дослідження витоків французького літературного рококо нам вдалося визначити, що власне рокайльним доробком Жана Лафонтена варто вважати не його байки, а любовну повість «Амур і Психея» та ідейні концепції його елегій, тоді як власне лафонтенівська байка лише дещо лаконічніша за аналогічні спроби попередників Лафонтена і зазвичай має нехарактерну для більш ранніх авторів XVII ст. афористичну мораль. Отже, рокайльний сюжет і тропи Ф. фон Хагедорн запозичував у жодному разі не в Жана де Лафонтена, а, найвірогідніше, в інших авторів. Однак слід зазначити, що ані у своїх творах, ані в листах, попри чудову обізнаність із французькою літературою, підтвердженням чого є численні цитати з французьких авторів в оригіналі в «Байках та оповідках», поет не згадує нікого з нових французьких письменників рококо – ані Грессе, ані Кребійона-молодшого, чії романи стали літературною сенсацією, ані Монтеск'є, чії «Персидські листи» швидко перекладалися та видавалися по всій Європі.

Маловідомим є той факт, що Фрідріх фон Хагедорн, створюючи свої байки, дійовими особами яких були тварини, всерйоз ставив питання про правдоподібність філософування тварин і те, до якої міри можна було описувати людей у їхніх образах, про що неодноразово згадував у своєму листуванні з Йоганом Якобом Бодмером [4, с. 27]. Детально заглиблюючись в аспекти антропології тварин у Жана де Лафонтена, Фрідріх фон Хагедорн великого значення надавав дослідженню самого жанру байки, чим ніколи не переймалися французькі письменники рококо навіть у своїх теоретичних працях. Такий фокус літературної критики, без сумнівів, є ближчим до Просвітництва. Дискусія про природу жанру байки вже була жвавою в тридцяті роки XVIII ст. в Німеччині, її започаткував старший сучасник Фрідріха фон Хагедорна Йоганн Крістоф Готшед. Прикметним є те, що однодумці і сучасники поета боролися зі стилістичними штампами бароко, але в його власних поезіях, включених до збірки «Байки та оповідки»,

частина творів написана в суто бароковому стилі. У суперечці між древніми і новими Фрідріх фон Хагедорн займає позицію права на «вільну імітацію» і тих, і інших. Як уже згадувалось вище, у Фрідріха фон Хагедорна є й інша стилістична категорія, яка наближає його творчість до філософії рококо: байка встановлює зв'язок з «давніми чарівними часами» (*legt die Fabel auf den Fundus alter Wunderzeiten fest*) [4, с. 28]. Згадаймо, що одна з перших французьких казок Марі Л'Ерїтьєр де Віландон теж описувала свої вже безсумнівно рокайльні *contes* як історії про ті давні часи, коли у Франції жили феї [3]. Однак знову ж таки, попри скрупульозний характер хагедорнівських приміток, ми ніде не знаходимо згадок про його обізнаність із творами французьких салонних казкарів.

Перша частина збірки байок Фрідріха фон Хагедорна має суто бароковий характер: в оповідках «Пиха і Щастя», «Обітниця» діалог між собою ведуть абстрактні чесноти. Дещо відрізняються від них оповідки, дійовими особами яких є люди: «Дельфійський оракул і безбожник», «Султан і його візир Азем», які є власне сатирично-моралістичними діалогами. Характерна риса збірки – історії зі схожими персонажами завжди розташовані парами. Наприклад, за байкою «Курча і Діамант» іде байка «Курча і Смарагд», після «Гектора і Мопса» слідує «Юпітер і Равлик», що дуже нагадує збірку риторичних аналогій. Байки про схожих героїв ідуть одна за одною.

Закінчується збірка реченням: «Численні виправлення в них покажуть, як мало я вдоволений тим виданням, яке дев'ять років тому вийшло друком». Автор має на увазі свої перші поетичні спроби (*Versuch einiger Gedichte*). Як стверджує літературознавець Штеффен Мартус, у заявленій автором літературній меті своєї творчості «Die Kunst zu erzählen» проголошується не що інше, як «естетика покращення» (*Verbesserungästetik*), на якій ґрунтується етика авторства Фрідріха фон Хагедорна [4, с. 29]. У Хагедорна правда і мораль байки є універсальною, але її літературна форма постійно потребує покращення і доробки, наголошує літературознавець. Можливо, саме цим прагненням, на нашу думку, можна пояснити наявність у збірці багатьох схожих байок, де одна й та сама мораль подається на кількох прикладах,

що радше властиво освітнім традиціям бароко. Німецький літературознавець Альфред Ангер і деякі його колеги характеризують Фрідріха фон Хагедорна як письменника рококо не в останню чергу завдяки тому, що поет заявляє в передмові до своїх байок мету, яку можна визначити як *delectare* на противагу *docere* [5, с. 10]. Варто, однак, зауважити, що сам Хагедорн розділяв байки та оповідки. Із 52 байок у 38 є розлога мораль, решту збірки складають 18 оповідок. Крім численних посилок на Лафонтена, у Фрідріха фон Хагедорна є епіграма, присвячена іншому, менш відомому французькому письменнику, одному з учасників «суперечки древніх і нових» – Антуанові Удару де ла Мотту.

Деякі автори роблять висновок про інтертекстуальну по суті структуру байок Фрідріха фон Хагедорна, оскільки його мало цікавила їхня мораль, а пріоритетною була саме гра з текстом. Згадаймо названу Штеффеном Мартусом «естетику покращення»: до такого літературного прийому вдавалися деякі письменники античності, наприклад, Марціал, який мав звичку переписувати один і той самий твір у кількох варіантах.

Подальша творчість Фрідріха фон Хагедорна складалася переважно з любовної лірики. Значне місце посідає анакреонтічна поезія із закличком насолоджуватися скороминущим життям. Ще одним художнім мотивом, який споріднює його творчість з авторами французького рококо, є заклик до помірних, розумних задовольень, так само властивий і творчості Лафонтена. Одним з ключових у Фрідріха фон Хагедорна є мотив радості, він поділяє її на усвідомлену і неусвідомлену [4, с. 55]. Неусвідомлена радість є справжньою і щирою, Хагедорн протиставляє її насолодам черева. Саме фокусування на неусвідомленості, невизначеності радості властиве емоційній культурі рококо 1730-х років, що й демонстрували романи Кребійона-молодшого. Сильна і яскрава емоція не характерна для стилістичної доктрини рокайлю. Однак у Хагедорна це відокремлення від притаманної класицизму та бароко поляризації емоцій відбулося не повністю. Так, він культивує радість (*Freude*), категорію, невластиву естетиці бароко та класицизму, але протиставляє їй поняття невдоволення, що зближує його естетику з карнавальною поляризацією верху і низу.

Список літератури

1. Морозов А. А. Немецкая волшебнo-сатирическая сказка / А. А. Морозов // Немецкие волшебнo-сатирические сказки. – Л.: Наука, 1972. – С. 155–201.
2. Hagedorn von F. Versuch in poetischen Fabeln und Erzählungen [Електронний ресурс] / Friedrich von Hagedorn // Fable. – Stuttgart : J. B. Metzler'sche Verlagsbuchhandlung und Carl Ernst Poeschel Verlag, 1974. – Режим доступу: <http://gutenberg.spiegel.de/buch/versuch-in-poetischen-fabeln-und-erzahlungen-2424/30>. – Назва з екрана.

3. L'Héritier de Villandon M.-J. Oeuvres meslées / Marie-Jeanne L'Héritier de Villandon // Oeuvres meslées. – Paris, 1696. – 229 p.
4. Martus S. Friedrich von Hagedorn – Konstellationen der Aufklärung / Steffen Martus. – Berlin, New York : de Gruyter, 1999. – viii, 582 S. – (Quellen und Forschungen zur Literatur- und Kulturgeschichte).
5. Münster R. Friedrich von Hagedorn: Personalbibliografie; mit einem Forschungsbericht und einer Biografie des Dichters / Reinhold Münster. – Würzburg : Verlag Königshausen & Neumann, 2001. – 156 S.
6. Stix G. Friedrich von Hagedorn. Menschenbild und Dichtungsauffassung / Gottfried Stix. – Roma : Edizioni di storia e letteratura, 1961. – 235 S.

M. Danchenko

ROCOCO IN GERMAN LITERARY FAIRY TALE IN THE FIRST HALF OF THE 18TH CENTURY

*This article focuses on the issue of genesis of rococo in German fictional literature. The writings of poet Friedrich von Hagedorn (1708–1754) were used as the source material. The author sustained the major influences of foreign literary traditions, mainly those by England and France, thus his major composition “Fables and Fairy Tales” is attributed by literary experts as an intertextual phenomenon. The goal of the following piece of research was to explore the foreign influences on Friedrich von Hagedorn’s works, and to evaluate the extent to which German rocaille poetry was or was not dependant on the French tradition. The outcome of this research reveals a crucial influence of Jean de La Fontaine’s fables on Friedrich von Hagedorn, yet no evidence has been discovered either in his fictional writings or in private correspondence, which would testify to the fact of his acquaintance with the writings of his French contemporaries, such as Jean-Baptiste Gresset, Claude Crebillon, or Charles-Louis de Montesquieu, in spite of multiple citations from the older French authors of the second half of the 17th century. The possibility of their influence on Friedrich von Hagedorn is an extremely important issue, because in one of his tales, entitled “**Der Papagey**” (The parrot) published in 1738, the German writer used the plot and stylistics of the fabulous “Vert-Vert” by Jean-Baptiste Gresset, published in France in 1734. Yet Friedrich von Hagedorn integrated this plot into a small verse and entirely changed the end of the story, having preserved only a gallant and eloquent parrot, who makes his court career; as protagonist. Another argument in favour of the independent stylistic development of Rococo tendencies in Friedrich’s von Hagedorn writings is his definition of the fable as something which was an establishment of the “old magic times,” which definition was the same as that by Marie l’Heritière de Villandon, the first writer of rocaille fairy tales. To conclude, there is no evidence of the direct French influence on Friedrich von Hagedorn found.*

Keywords: Friedrich von Hagedorn, German rococo, literary fairy tale, Jean de La Fontaine.

Матеріал надійшов 14.03.2016